

Socialdemokratiet mellem dansk og tysk

Fem breve fra typograf Jørgen Møller, Haderslev, 1919

Ved *Dorrit Andersen*

»Al national undertrykkelse er et foster af klasseherskabet. Derfor kæmper socialdemokratiet også imod enhver national tvang, imod enhver national undertrykkelse. Derfor agter og fordrer socialdemokratiet selvbestemmelsesretten for folkene, derfor anerkender det, at der gøres danskerne i Nordslesvig bitter uret, derfor holder det, ikke af taktiske grunde, men af dybeste principiel overbevisning anerkendelsen af paragraf 5, der forestiller et programpunkt for socialdemokratiet i dette foreliggende tilfælde, for uafviselig. Således er socialdemokratiet en beskytter af den nationale ret.« Med en sådan argumentation havde det tyske socialdemokrati i tiden før 1918 støttet den nordslesvigske danskheds afstemningskrav, som her citeret fra et dansksproget valgopråb 1906 til vælgerne i Haderslev-Sønderborg kredsen. Men først efter Tysklands nederlag i verdenskrigen i 1918 blev grænseflytningen mulig.

Det stod allerede i slutningen af 1918 klart, at Tyskland ville komme til at afstå en del af Slesvig efter folkeafstemning, og herefter rasede striden især om, hvor meget der skulle afstås, og hvorledes afstemningsreglerne skulle formuleres. Også det nordslesvigske socialdemokrati måtte prøve konkret at formulere sin stilling i spørgsmålet mellem dansk og tysk. Partiet i Nordslesvig var som en følge af sin oprindelse et overvejende sydorienteret parti, der i høj grad var organiseret og ledet af sydfra kommende arbejdere. Men også dansksindede arbejdere havde sluttet op om partiet – for mange arbejdere måtte klasseinteresserne prioriteres højere end den nationale kamp. Før afstemningskampen var samarbejdet mellem dansksindede og tysksindede socialdemokrater i partiforeningerne forløbet uden

væsentlige gnidninger, så vidt det kan konstateres, netop fordi det nationale spørgsmål for mange stod som noget sekundært i forhold til klassekampen. Da stillingen til afståelsesspørgsmålet for alvor skulle formuleres i realiteternes verden, viste det sig imidlertid, at det nordslesvigske socialdemokrati kom i et dilemma. På den ene side faldt det mange arbejdere naturligt at arbejde for en forbliven ved Tyskland, hvor socialdemokratiet efter kejserdømmets fald var blevet regeringsparti i den nye demokratiske republik. På den anden side fandt mange dansksindede socialdemokrater det naturligt at ønske den genforening med Danmark, som de med rette mente, at også socialdemokratiet altid havde støttet. Det slesvig-holstenske socialdemokrati som helhed kunne imidlertid i vid udstrækning støtte de tyske nationale bestræbelser, omend det ofte forekom ultratyske kredse at være både valent og upålideligt i spørgsmålet. Verbalt fastholdt partiet hele tiden bekendelsen til selvbestemmelsesrettens princip; men dens ånd fulgtes langt fra altid i de forskellige resolutioner og tilkendegivelser, der kom fra denne side. Det vil føre alt for vidt her at give en mere detaljeret skildring af partiets holdning i 1919.¹ Blot skal nævnes, at først efter at afstemningszonerne forlængst var blevet fastlagt ved Versaillesfreden, således at der ikke kunne være tvivl om, at zone 1 ville komme til Danmark, vedtog de socialdemokratiske organisationer i Haderslev, Åbenrå, Sønderborg og Tønder kredse en resolution angående afstemningen – for øvrigt efter at det danske socialdemokrati i lang tid havde forsøgt at øve indflydelse både på det tyske socialdemokratis topledelse og på ledelsen af de slesvig-holstenske socialdemokrater for at fremkalde en mere neutral holdning til afståelsesspørgsmålet hos dem.

Resolutionen blev vedtaget på et delegeretmøde i Åbenrå den 26. okt. 1919. I resolutionen stiller partiforeningerne medlemmerne frit ved den kommende afstemning med ordene: »Vi indrømmer danske som tyske retten til at virke og stemme for deres kultur og samhørigheden med deres stammes statsorganisation; men vi erklærer vore partiorganisationer som sådanne for inkompetente til at indtræde i denne kamp.« Samtidig protesteredes dog mod afstemningsbetingelserne. De socialdemokratiske indvendinger herimod var de samme, som fremførtes fra tysk borgerlig side: zone 1's grænse gik for langt mod syd, og mange tysksindede måtte ikke afgive deres stemme, fordi ingen, der var tilflyttet landsdelen efter 1900, måtte deltage i

*Typograf Jørgen Møller (1877–1949), en af afstemningstidens mest fremtrædende danskesindede socialdemokrater og senere landstingsmand.
(Historiske Samlinger for Sønderjylland)*

afstemningen. Herved udelukkedes netop mange indvandrede arbejdere. Resolutionen udtrykte derfor håbet om en grænsekorrektion engang i fremtiden.²

Megen vaklen og uenighed var gået forud for denne resolution, som kun indeholder de minimumsfordringer, man kunne stille til partiet på baggrund af dets tidligere løfter. Det skal bemærkes, at det slesvig-holstenske socialdemokratis ledelse også herefter fortsatte sit

arbejde til fordel for tysk stemmeafgivning og sit samarbejde med borgerlige tysknationale kredse.

Til belysning af den forudgående udvikling kendes ikke mange samtidige vidnesbyrd af mere personlig karakter fra de implicerede nordslesvigske socialdemokrater, og slet ikke fra de dansksindede socialdemokrater. De efterfølgende breve fra den dansksindede haderslevsocialdemokrat Jørgen Møller til det danske socialdemokratis ledelse er de hidtil eneste kendte sådanne vidnesbyrd af helt personlig karakter fra 1919, og de er derfor en vigtig kilde til belysning af de nordslesvigske socialdemokraters dilemma på denne tid. Brevene belyser også på anden måde det nordslesvigske socialdemokratis vanskelige stilling i overgangstiden, bl. a. rivaliseringen med den erklæret dansknationale arbejderforening Sønderjysk Arbejderforening, der i denne tid oplevede en stor fremgang blandt småkårsstanden, blandt mennesker, som socialdemokratiet ellers opfattede som sit naturlige klientel. Hertil kom presset fra venstre, fra det lille kommunistiske parti, der fra midten af 1919 førte en energisk agitation med baggrund i de stadigt forværrede sociale forhold.

Svarene på Jørgen Møllers breve fra partiledelsen i København illustrerer det danske socialdemokratis holdning til afstemningskampen. Det danske parti støttede den officielle radikale regeringspolitik over for de kredse, der ønskede en sydligere grænse end zone 1's. Derudover var partiet meget tilbageholdende i spørgsmålet om at forsøge at øve direkte indflydelse på de nordslesvigske partiforeninger for ikke at støde de tyskorienterede partifæller fra sig af hensyn til det socialdemokratiske arbejde i Nordslesvig efter genforeningen.

Forfatteren til brevene Jørgen Møller (1877–1949) var nordslesviger, født i Sønderballe. Han uddannede sig som typograf i Haderslev, og under et ophold sydpå gik han bl. a. på typografskole i Berlin 1905–06. Efter sin hjemkomst 1908 arbejdede han som typograf ved Modersmålet-Dannevirke til 1920. I denne periode gjorde han sig stærkt gældende i den haderslevske arbejderbevægelse. Han var her formand for typografernes fagforening en stor del af perioden 1908–20 og formand for arbejdernes fællesorganisation (Gewerkschaftskartell) 1909–11. Under 1. Verdenskrig var han soldat ved vestfronten. Efter sin hjemsendelse tog Jørgen Møller ivrigt del i det politiske arbejde og indvalgte oktober 1919 i byrådet, som han var medlem af 1919–37. I 1920 var han den ledende ved oprettelsen

af Haderslev Amts Socialdemokrat, som han var redaktør for til 1921, og endelig var han 1920–47 socialdemokratisk medlem af Landstinget.³

Jørgen Møller til Alsing Andersen.⁴

Haderslev 26. april 1919.

Kære partifælle!

Den 15. d.m. modtog jeg den mig kærkomne meddelelse, at der gennem Sønderjysk Depot var sendt mig en pakke med 10 pd. flæsk og et stk. sæbe. Min kone og mine fem børn glædede sig med mig, eftersom vi jo alle har gennemgået slemme tider. Jeg tager vel ikke fejl, når jeg først er Dem tak skyldig, som vel har givet tilskyndelsen. Pakken er imidlertid ikke ankommen endnu. Jeg har forespurgt hos toldvæsenet her i byen, men desværre forgæves. Nu i de senere dage er der jo gået en meddelelse gennem pressen, at alle levnedsmidler, som sendes fra Danmark, bliver beslaglagte af de tyske myndigheder, og jeg var derfor bange for, at min pakke havde lidt samme skæbne. Måske kommer den endnu.

Jeg skriver samtidig afsenderen (fru Obel) et par ord.

Kære partifælle! På søndag rejser vi til Christiansfeld for at oprette en politisk forening, forhåbentlig følger der snart flere efter. Vi må jo gøre noget, for at den Dansk Arbejderforening ikke fuldstændig spærrer os vejen. Sidstnævnte forening har jo vedtaget at udgive sit eget blad, ligesom den har anstillet en rejsesekretær. Den tænker jo at slutte sig til Dansk Husmandsforening.⁵

Efter den vedlagte beretning synes det, som om der nu hersker en anden strid inden for foreningen, thi man vil jo opfordre medlemmerne til at tiltræde landarbejderforbundet. Sagen er jo dog den, at det gælder om at sikre medlemmerne arbejdsløshedsunderstøttelsen. Kommer dens medlemmer imidlertid ind i landarbejderforbundet, så er der jo dog opnået noget i retning af vor bevægelse.

De vil jo ligeledes se af vedlagte beretning, at Sønderjysk Arbejderforening påny har protesteret imod, at Toft og jeg er medlemmer af Vælgerforeningens arbejdsudvalg (den sociale lovgivning). Særlig søger de jo at komme Toft til livs, som på et møde i Åbenrå skal have talt til fordel for tyskerne.⁶

Vort arbejde er imidlertid så godt som afsluttet; forøvrigt har vi

ikke regnet med nogen påskønnelse fra den side, og de vil sikkert ikke få meget ud af deres protest.

Idet jeg med tak mindes den modtagelse, som De og de øvrige herrer partifæller beredte os under vort ophold i København, bedes De hilse hr. Hørdum⁷ og de øvrige partifæller, hvis navne jeg desværre har glemt, og De selv hilses på det venligste af Deres

Jørgen Møller
Haderslev, Lindedal 34^{II}

Jørgen Møller til Alsing Andersen

Haderslev 7. maj [1919]

Kære partifælle!

Har idag modtaget den igennem Sønderjysk Depot sendte pakke, hvorfor min hjerteligste tak. Forhåbentlig har De modtaget mit brev, som jeg afsendte for ca. 14 dage siden, og hvori jeg meddelte, at vi ville søge oprette en politisk forening i Christiansfeld. Foreningen blev startet, ligesom der også blev vundet en del medlemmer for fagforeningerne. Flyveskriftet, til hvilken Toft-Åbenrå modtog manuskriptet, er imidlertid udkommet, og det har vakt bestyrtelse, eftersom man ikke ret har kunnet finde ophavsmændene dertil. Den såkaldte Arbejderforenings formand spurgte mig, om jeg havde set skriftet, og jeg svarede, at jeg endog havde set manuskriptet. Så var vor samtale tilende.⁸

Vær så venlig at hilse hr. Hørdum, og De selv hilses på det venligste af

Deres
J. Møller
Haderslev, Lindedal 34^{II}

Alsing Andersen til Jørgen Møller

København den 14. maj 1919.

Herr
typograf Møller.
Ærede partifælle.

Jeg har rigtigt modtaget et brev og et brevkort fra Dem, hvorfor jeg takker.

Det glæder os, at det er lykkedes Dem at oprette en socialdemokratisk forening i Christiansfeld, og vi nærer det håb, at flere ved

lejlighed vil følge efter. Men det er jo for øvrigt en selvfølge, at der først efter afstemningen vil kunne tages rigtig fat i så henseende.

Det glæder os ligeledes, at partifællerne i Haderslev har ladet det danske flyveblad trykke og uddele. Det vil næppe være uden virkning. Så meget beklageligere er det, at flertallet af partifællerne i Åbenrå og Sønderborg – efter hvad Toft meddeler mig – ikke hidtil har villet gå med til trykningen af flyvebladet.

Idet vi for øvrigt gerne modtager yderligere meddelelser, når noget nyt foreligger, beder jeg Dem modtage mine venligste hilsener.

Deres

[Alsing Andersen]

Jørgen Møller til Alsing Andersen

Haderslev 20. maj 1919.

Ærede partifælle!

Tak for Deres brev af 14. ds. Jeg ser, at De har opfattet min meddelelse om det danske flyveblad sådan, at vi allerede havde udbredt samme. Dette er ikke helt rigtigt. Vi har her i Haderslev besluttet at udgive det nævnte flyveblad, samtidig med at vi besluttede at holde et os fra centralbestyrelsen tilsendt tysk flyveblad tilbage, da vi var af den anskuelse, at sidstnævnte ikke egnede sig for den her-værende dansksindede befolkning og derfor ville skade os mere end gavne.⁹ Da man i Åbenrå imidlertid fik vor beslutning at vide, har en derværende lidt ivrig tysksindet partifælle meddelt dette til distriktsbestyrelsen i Flensborg, som nu forbød os at udgive det danske. – I søndags var Zimmermann (formanden)¹⁰ og jeg sendt som repræsentanter til en konference i Flensborg, hvor bl. a. også denne sag kom på tale. Vi har naturligvis hævdet vort standpunkt; men foreløbig må vi vel så lade det ligge.

Dernæst kom fredstraktaten på tale, og vi var jo alle enige om, at kravene til det tyske folk er så hårde og umenneskelige, at de ikke kan opfyldes. Det tyske socialdemokrati har jo derfor besluttet at appellere til det »internationale«. ¹¹ Det er jo en tanke, som også jeg kan støtte; men i øvrigt fik jeg det indtryk af vor konference, at vi skal tvinges til at være tyske, og det er dog for meget af det gode, eftersom jo dog selvbestemmelsesretten altid for os har stået i forgrunden.

*Ferdinand Zimmermann (1878–1969), formand for den socialdemokratiske partiforening i Haderslev 1911–21 og mangeårigt medlem af byrådet.
(Historiske Samlinger for Sønderjylland)*

På konferencen vedtog man en resolution, som forlanger, at alle, som tilhører det socialdemokratiske parti, skal forpligte sig til at stemme tysk og virke i denne retning. Hvem, der ikke gør det, betragtes som at modarbejde den tyske socialdemokratiske republik og dermed partiets bestræbelser. Dette er i korthed indholdet af resolutionen.¹²

At en tysker stemmer tysk, betragter jeg som en selvfølge; men vi dansksindede nordslesvigere, som, endskønt vi altid har gået skulder om skulder med vore tysktalende og tysksindede kammerater for at

magte vor fælles opgave: bekæmpelsen af det kapitalistiske verdenssystem og for at skaffe småkårsstanden den ret i samfundet, som den kan tilkomme, ellers betragter os for at høre til det danske folk, for os er en sådan beslutning for vidtgående. Skulle Danmark blive repræsenteret på det »internationale«, kunne jeg ønske, at dette blev drøftet, thi vi stemmer ikke *imod* en forening med det folk, som vi af natur tilhører.

Vor partisekretær Michelsen-Flensborg har i den senere tid hævdet et standpunkt, som ikke står tilbage for altykskernes; ja han angriber det danske folk, hvor han kan få lejlighed dertil, af harme over, at Nordslesvig vil blive genforenet med Danmark.¹³ På det nævnte møde gik enkelte talere så vidt, at de ville tage beslutning om, hvorvidt man efter genforeningen inden for partiet og fagforeningerne burde slutte sig til de danske eller ikke!

Er slig en tanke diskutabel? Kunne man tænke sig, at tyskerne efter afståelsen kunne »arbejde« alene? Ja, man gik i rette med redaktøren af Flensburger Volkzeitung, som skulle have skildret de sociale forhold i Danmark for rosende, så det kunne skade tyskerne ved afstemningen, skønt beretningen kun har indeholdt de nøgne sandheder.¹⁴

Tyskerne bliver sig selv lig. De kan ikke forstå, at de er besejrede, og mener endnu at kunne hæve sig over alle øvrige folk; men alligevel kunne jeg ønske, at hvis det »internationale« træder sammen, at man gør dem klart, hvad man venter af det folk, som nu råber om hjælp i dets store nød.

Venlig hilsen
Deres
Jørgen Møller

Jørgen Møller til Alsing Andersen

Haderslev, 10. august [1919]

Kære partifælle!

Der er nu hengået 2 måneder, siden jeg sidst skrev; men da jeg ikke har hørt fra Dem efter den tid, kunne jeg næsten fristes til at tro, at censuren, som breve til udlandet endnu er underkastede, kunne have taget sig af samme.

Jeg havde dengang som delegeret fra Haderslev deltaget i en

partikonference i Flensborg, hvorefter jeg meddelte Dem og kritiserede en del af de der tagne beslutninger. Jeg udtalte i dette brev ønsket om, at i tilfælde af, at Danmark deltog i den internationale kongres i Amsterdam, kunne der måske blive lejlighed til at påtale den måde, på hvilken partibestyrelsen her greb ind i afståelsesspørgsmålet.

Når jeg idag skriver Dem et par ord, så nærmest for at henlede partiets opmærksomhed på tilstandene hernede og særlig på den agitation, som særlig drives af kommunisterne. De har måske læst lidt om det store demonstrations- og friluftsmøde, som vi arrangerede for 3 uger siden. Stemningen har ved kommunisternes agitation tilspidset sig i den grad, at der måtte åbnes et ventil for utilfredsheden. For nu ikke at overlade dette arbejde til kommunisterne tog de samvirkende fagforeninger sig af sagen. Vi fik oprettet et tolvmandsråd, som udarbejdede og stillede krav til myndighederne, ja endog – naturligvis uden lov og ret – tilegnede os politimagt.¹⁵

Til trods for alt dette synes kommunisterne vel, at vi ikke er radikale nok, thi, som vi hører, vil de trække deres 3 repræsentanter ud af det bestående udvalg. De vil, såvidt os bekendt, vel i den nærmeste tid igen foranstalte demonstrationsmøder for at sætte et eller andet i scene. I fredags var red. Sterregaard fra København her for at gøre propaganda for kommunisterne. Der var til forsamlingen mødt ca. 700 personer, thi det var jo noget nyt at høre en dansk kommunist. Og det skal siges, at han brugte en køn lille buket af grovkornede ord, den ene band fløj ud over menneskemængden efter den anden – ikke mindst imod vort parti.¹⁶

Også de øvrige partier arbejder jo allerede hernede, selv om det også kun sker indenfor deres foreningsrammer, så jeg er kommet til at tænke på, hvorvidt det er klogt for os at vente med al agitation til efter genforeningen, når de andre partier arbejder så ihærdigt. Jeg har også talt med de tysksindede partifæller desangående, og vi blev enige om at henlede Deres opmærksomhed på tilstandene hernede og bede partibestyrelsen at overveje, hvad der kan gøres for at gribe ind den bevægelse, som gør sig så stærkt gældende hernede.

Med hilsen

Deres

Jørgen Møller

Lindedal 34^{II}, Haderslev

*Jørgen Møller taler ved den store arbejderdemonstration på Søndertorv i Haderslev den 14. juli 1919, hvor der især protesteredes mod de høje fødevarerpriser.
(Historiske Samlinger for Sønderjylland)*

Alsing Andersen til Jørgen Møller

København den 23. august 1919.

Herr

typograf J. Møller.

Kære partifælle.

Jeg takker for Deres breve af 20. maj og 10. august, som jeg begge har modtaget, og jeg må ærligt indrømme, at De kan have grund til at være lidt utålmodig over ikke at have hørt fra mig i anledning af det førstnævnte brev.

Imidlertid har vi ikke ladet Deres brev uænset. Jeg viste det straks til Stauning,¹⁷ og vi besluttede da at sætte os i forbindelse med tyske partifæller om sagen, idet vi må give Dem ganske ret i, at forskellige udtalelser f. eks. af P. Michelsen hellere burde have været usagte. Vi har imidlertid stadig ønsket at virke for en forsoning mellem partifællerne i afstemningsområdet i stedet for at uddybe misstemninger, og vi lod derfor de vedkommende begivenheder

komme lidt på afstand, før vi satte os i bevægelse. Vi har imidlertid nu været i forbindelse såvel med P. Michelsen som med Adler og Köster og med partibestyrelsen i Berlin, og vi har det indtryk, at der er ved at falde lidt ro over gemytterne.¹⁸ Fra Hempel i Sønderborg har vi ligeledes fået brev, hvori han skriver, at betingelserne for et godt samarbejde mellem danske og tyske arbejdere stadig bedres.¹⁹

Med P. Michelsen har vi talt personlig under et besøg her i byen og hans udtalelser her såvel som i et senere brev gik kortelig ud på, at hvordan end afstemningen faldt ud, måtte nationalitetsstriden i Nordslesvig være endt, og Socialdemokratiet burde tilstræbe en forsoning af de bestående modsætninger. Vi har i et udførligt brev til Michelsen ikke forsømt at betone, at fremgangsmåden fra tyske socialdemokraters side i den senere tid ikke altid havde været, som man kunne have ønsket,²⁰ og det samme har vi betonet i et brev til partibestyrelsen i Berlin, i hvilken det bl.a. hedder: »Og endelig må jeg nævne, at man utvivlsomt fra tysk socialdemokratisk side uden skade kunne undlade al oprivende agitation i Nordslesvig, hvor de nationale stemninger er så udpræget danske.«

I svaret fra den tyske partibestyrelse, som vi modtog for få dage siden, og som er affattet af Bartels, der dog er overbevist om at være i nøje overensstemmelse med de øvrige medlemmer, udtales der fuldkommen tilslutning til disse ord. Bartels erkender, at der har fundet uheldige ting sted; men han udtaler som sin overbevisning, at de tyske socialdemokrater i Slesvig i fremtiden vil være mere forsigtige.²¹

Vi har grund til at tro, at han vil få ret, idet han før afsendelsen af svaret har været i forbindelse med Adler og Köster og bl. a. formået dem til at afstå fra et ønske om at få udsendt en fællesudtalelse af det danske og slesvig-holstenske socialdemokrati ang. afstemningen, hvad vi nødigt ville på nærværende tidspunkt af indrepolitiske grunde.

Vi beder Dem imidlertid meddele os, om der er indtrådt en bedring i forholdet indenfor partiorganisationerne, thi det er en selvfølge, at vi vil foretage yderligere skridt, hvis det stadig er meningen, at man vil forsøge at benytte partidisciplinen som et middel til fordel for tysk afstemning. Vi ville i så fald om muligt gerne have ordlyden af den resolution, som De omtalte fra konferencen i Flensborg, og som skulle forpligte alle socialdemokrater til at stemme

tysk. De har jo unægtelig ret i, at det er et mærkeligt aktstykke; men måske er det ganske stille gået ud af kraft.

Hvad forholdene hos Dem i øvrigt angår, var det sikkert et udmærket træk, De samvirkende Fagforeninger foretog, og det har da øjensynlig også bragt Deres kommunister i klemme. – Herr Sterregaard er en gammel kending her, og han var da også til for kort tid siden medlem af vort parti; men han har altid hørt til de urolige sjæle – for at bruge et mildt udtryk. Og »det grovkornede« er hovedindholdet af samtlige syndikalister og bolchevikker her i landet.²²

M. h. t. agitationen for partiet ville det jo være af stor betydning om de tyske og danske partifæller kunne foretage noget til gavn for partiets vækst, og hvis De beslutter noget, ved De, at De kan vente økonomisk og anden støtte herfra. Men med »anden støtte« vil De jo sikkert først og fremmest tænke på talere herfra, og jeg må da sige, at sikkert de allerfleste partifæller stadig er modstandere deraf. Men vi kan jo fortsætte udvekslingen af tanker om, hvad der bør gøres, og det er da en selvfølge, at Deres planer vil blive forelagt vor partibestyrelse.

Håbende snart at høre godt nyt fra Dem, forbliver jeg med de venligste hilsener til Dem og andre partifæller.

Deres
[Alsing Andersen]

Alsing Andersen til Jørgen Møller

København 14. okt. 1919.

Hr. rådmand Jørgen Møller.

Kære partifælle.

Den direkte anledning til disse linjer er telegrammet om, at De er valgt til rådmand i Haderslev.²³ Vi ønsker Dem hjertelig til lykke med valget, idet vi også glæder os over det smukke stemmetal. Samtidig vil jeg benytte lejligheden til at spørge, om De har modtaget mit brev af 23. august, og bede Dem ved lejlighed give os nogle meddelelser om, hvorledes forholdet nu er mellem danske og tyske socialdemokrater i Nordslesvig. Jeg talte igår med P. Michelsen, Flensborg, der var her i byen til møde i den internationale kommission, og han betegnede det som en selvfølge, at socialdemokratiet ville stille

sine medlemmer ganske frit under den kommende afstemning. Vi håber derfor, at forholdet nu er tilfredsstillende.

For øvrigt nærmer sig jo nu snart den tid, da vi skal til virkelig at samarbejde, og jeg nærer ingen tvivl om, at vi da let vil kunne få planlagt en god agitation i Nordslesvig.

Håbende på gode nyheder
venligste hilsener
Deres
[Alsing Andersen]

Hilsener til Zimmermann, Carl Hansen²⁴ og de andre partifæller, jeg stiftede bekendtskab med.

Jørgen Møller til Alsing Andersen

Haderslev 17. okt. 1919.

Kære partifælle!

Modtog lige brevet af 14. ds. – Hjertelig tak for lykønskningen. – Rådmandsvalget var jo forsåvidt interessant, som tyskerne (også partifællerne) stemte på min medkandidat Pabst, medens den hjemlige befolkning afgav deres stemme på mig. Og nu rives og kives det tyske og danske parti om, hvem der i grunden har vundet ved valget. Tyskerne siger, at jeg som socialdemokrat hører til deres fløj, medens danskerne påstår, at jeg vel er socialdemokrat, men dansksindet, og derfor til dem. Endnu har jeg ikke holdt det for nødvendigt at svare herpå, thi man skal jo under de rådende forhold være meget forsigtig. Når jeg i den nærmeste tid bliver indført, så får jeg vel lejlighed til at gøre begge partier klar, at jeg først og fremmest er socialdemokrat, og som sådan har ingen af dem krav på mig.

Øvrigt er forholdene inden for bystyret ret trøstesløse; der går ikke en eneste uge, uden at der bevilges store summer af byens midler uden at vide, hvor man skal søge dækning. Det er som tyskerne med fuld kraft skubber på det væltende læs, for at befolkningen senere hen »må få øjnene op« for, hvor storartet det var under preusserstyret. Næsten i hvert byrådsmøde er der lønfordringer fra de kommunale embedsmænd og arbejdere, og bevilliger danskerne ikke, ja så råber tyskerne højt: Der ser I, hvad I har at vente, når I kommer under Danmark!

De forstår, kære partifælle, at det ingen let opgave bliver for mig, når jeg tager plads sammen med de øvrige magistratsmedlemmer – alle højremænd, helt igennem konservativ. Jeg er dog ikke bange for at optage kampen. I byrådet sidder jo fem partifæller, hvoraf de 4 vel er tilflyttede tyskere, men forøvrigt mænd, som jeg og hele partiet kan være tilfredse med. – Og nu et par ord med hensyn til partibevægelsen: Her må jeg konstatere, at der er indtrådt en vending i den agitation, som i sin tid officielt udfoldedes af partibestyrelsen, så jeg må tilstå, at der i den retning ikke er anledning til klage. Den eneste agitation, som endnu udfoldes, fuldføres af den socialdemokratiske presse (Flensburger Volkszeitung), som jo griber alt med stor fornøjelse, hvad der kan tjene til at afholde arbejderne fra at stemme for Danmark. Under partimedlemmerne er der jo en del, som er fanatisk tyske, men de vil for en del forsvinde, når afståelsen finder sted, så jeg håber, det giver ro senere, og at de lidt efter lidt finder sig tilrette under de nye forhold. Endnu drømmer de jo om Tysklands velmagtsdage, de begriber endnu ikke den virkelige situation og glemmer i deres ivrighed de idealer, hvorefter vi som socialdemokrater stræber.

Nu lader det jo til, at det endelige opgør hernede nærmer sig sin afslutning – og det er godt, thi des hurtigere falder sindene til ro, des før vil man vende tilbage til den gerning, som så hårdt tiltrænges, nemlig agitationsarbejdet inden for vore egne rækker, og dette fælles arbejde vil, hvad enten vi nærer tyske eller danske anskuelser, forhåbentlig forene os igen med det danske socialdemokratis bistand.

Venlig hilsen til partibestyrelsen
og De selv hilses på det venligste
Deres
Jørgen Møller
Haderslev, Lindedal 34^{II}

NOTER

Jørgen Møllers breve findes i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, København, Socialdemokratisk Forbunds arkiv, ks. 118 (herefter citeret som Soc Forb 118), 3. Brevene gengives her med moderniseret retskrivning og tegnsætning, men i øvrigt med bevarelse af sproglige ejendommeligheder.

1. Om det slesvig-holstenske SPD's stilling i afstemningstiden se bl.a. Gerd Callesen: Die Schleswig-Frage in den Beziehungen zwischen dänischer und deutscher Sozialdemokratie von 1912 bis 1924, Apenrade 1970, s. 76–106, og Hans Dietrich Lehmann: Der »Deutsche Ausschuss« und die Abstimmungen in Schleswig 1920, Neumünster 1969, s. 179–85, passim.
2. Resolutionen er trykt i oversættelse i Gerd Callesen: Socialdemokratiet og internationalismen. Kilder til belysning af det danske socialdemokratis syn på det slesvigske spørgsmål 1906–24, 1973, s. 31. Original i Soc Forb 118, 5.
3. Om Jørgen Møller se bl. a. Gunnar Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938, s. 447 f.
4. Alsing Andersen (1893–1962), den senere forsvarsminister, var sekretær for Socialdemokratiske Forbund (det danske socialdemokratiske parti) 1917–35.
5. Dansk (fra foråret 1919 Sønderjysk) Arbejderforening var grundlagt 1911 i Haderslev, men fik først virkelig betydning i afstemningstiden, hvor der oprettedes afdelinger i hele landsdelen. Agitationen forestodes bl. a. af rejse-sekretæren, møllersvend Anton Houborg. Foreningens nationale agitation rettedes i høj grad mod de indvandrede, »de fremmede arbejdere«, der i vidt omfang havde sluttet sig til socialdemokratiet. Foreningen, der fra juli 1919 udgav ugebladet Sønderjyden, fik meget stor tilslutning på landet, og dets ledere orienterede sig i høj grad mod den danske husmandsbevægelse og det radikale parti i Danmark.
6. Vælgerforeningens arbejderudvalg blev nedsat 12. dec. 1918 med redaktør Kr. Refslund Thomsen som formand. Formålet med udvalget var at undersøge, hvordan arbejderforsikringen bedst kunne organiseres efter genforeningen, og det afgav en betænkning herom 8. april 1919. Medlemmer af det 12 mand store udvalg var bl. a. Lageri, Houborg og de to mest fremtrædende dansksindede socialdemokrater, nemlig Jørgen Møller, der var næstformand i sygekassen i Haderslev, og sygekassekasserer Nis Toft, Åbenrå. – Nis Toft (1866–1952) havde efter nogen vaklen erklæret sig utvetydigt som tilhænger af Nordslesvigs tilslutning til Danmark i januar 1919. Han udsattes derfor for voldsomme angreb fra tysksindede partifæller, anført af murer Wilh. Ewald, Åbenrå, og en tid var Toft derfor udtrådt af partiet. Fra 1920 til 1933 var han lokalredaktør for den socialdemokratiske presse i Åbenrå.
7. I marts 1919 havde Jørgen Møller været i København sammen med en repræsentant for partiforeningen i Åbenrå, nemlig Nis Toft. – Martinus Hørdum (1871–1942) var forretningsfører for Social-Demokraten.
8. Sønderjysk Arbejderforenings formand var på dette tidspunkt dræmsmester P. Jakobsen, Hørup; men det er formentlig foreningens sekretær, der hentydes til i brevet, nemlig Jørgen Møllers kollega Chr. Lageri. – Chr. Lageri (1876–1951) var født i Åbenrå og blev udlært som typograf ved Hejmdal. Fra 1909 var han ansat ved Modersmålets trykkeri i Haderslev. Han blev sekretær for Sønderjysk Arbejderforening i foråret 1919 og var foreningens ledende skikkelse i afstemningstiden, hvor han bl. a. som redaktør af Sønderjyden var talsmand for den meget fjendtlige kurs mod socialdemokratiet.
9. Flyvebladet er sandsynligvis »Til arbejdere og småkårsfolk i Nordslesvig« (Soc Forb 118, 2), der er formuleret i tre socialdemokratiske partiforeningers navn (Haderslev, Åbenrå og Sønderborg). I flyvebladet understreges, at enhver bør stemme efter sin personlige overbevisning ved folkeafstemningen; endvidere at Sønderjysk Arbejderforening er en national forening, hvis formål er en tidsbegrænset aktion til fordel for dansk stemmeafgivning. Efter gen-

foreningen bør arbejdernes sag alene varetages af socialdemokratiet, der vil samle både dansk- og tysksindede arbejdere. – Det slesvig-holstenske SPD's opråb »Schleswig-Holsteiner! Stimmt deutsch!« går klart ind for tysk stemmeafgivning og hurtigdømmernes tilhørsforhold til den »overlegne tyske kultur« (Soc Forb 118, 2).

10. Ferdinand Zimmermann (1878–1969) var formand for socialdemokratiet i Haderslev 1911–21. Han var født i Vejebæk, Bov sogn, og var fra 1910 konsumforvalter i Haderslev. Han var formand for arbejderrådet i Haderslev 1918–19 og 1918–34 medlem af byrådet. Han var selv tyskorienteret; men hans optræden i afstemningskampen tog efterhånden hensyn til danskhedens stærke stilling blandt Haderslevs arbejdere.
11. Med »det internationale« hentydes til muligheden for en enig protest fra de europæiske socialdemokratier imod de hårde fredsbetingelser. Det lykkedes imidlertid ikke at skabe en sådan enig holdning i 1919.
12. Konferencen i Flensborg fandt sted 18. maj 1919 med deltagelse af 36 repræsentanter fra de socialdemokratiske foreninger i afstemningsområdet. Den vedtagne resolution pålægger ikke direkte dansksindede arbejdere at stemme tysk. Resolutionen, der indledes med et voldsomt angreb på de foreslåede afstemningsregler, slutter dog med ordene: »Konferencen bekræfter på ny dens tyske folketilhørsforhold og forpligter sig til at sætte alle kræfter ind på at forsvare socialismen, tysk sæd, tysk ret og tysk kultur. I bevidstheden om deres faste tro på en lykkelig fremtid for Tyskland, i tillid til, at tysk arbejde, tysk intelligens aldrig kan dræbes, lover de tilstedeværende aldrig at fornægte deres tyskhed. Konferencen opfordrer de tyske arbejdere og partifæller til at stemme tysk ved den forestående afstemning og til at forblive tyske.« (Citeret efter Flensborg Avis 20. maj 1919). Holdningen i resolutionen kan derfor bestemt ikke betegnes som neutral over for afstemningsspørgsmålet.
13. Peter Michelsen, Flensborg, havde fra omkring århundredskiftet været ledende i den flensborgske arbejderbevægelse. I januar 1919 havde han været i København og lovet partifællerne dér at respektere og tolerere både den danske og den tyske retning og ikke at udstede bestemte paroler for medlemmerne. I slutningen af måneden indvalgte han imidlertid i den tyske nationalforsamling, hvorefter han snart gik klart ind for tysk stemmeafgivning i Flensborg. Hans virksomhed ydede sit til, at de flensborgske arbejdere i så høj grad besluttede sig for at stemme tysk. (Richard Vosgerau: Beitrag zur älteren Geschichte der Flensburger Arbeiterbewegung, manuskript 1952, s. 23 ff.)
14. Redaktøren af Flensburger Volkszeitung var den fremtrædende socialdemokrat Hans Jensen.
15. Tolvmandsrådet i Haderslev blev oprettet ved et stort arbejdermøde 14. juli, hvor der protesteredes mod de hastigt voksende fødevarerpriser og huslejer. I dette råd skulle den splittede arbejderbevægelse samles til gavn for arbejderklassens fælles sag. Rådet kom til at bestå af 3 flertals-socialdemokrater (som repræsentanter for det største socialdemokratiske parti SPD) bl. a. Jørgen Møller, 3 uafhængige socialdemokrater (partiet USPD havde 1917 skilt sig ud fra SPD i protest mod dettes samarbejde med de borgerlige under verdenskrigen), 3 kommunister og 3 fra Sønderjysk Arbejderforening, bl. a. Lageri. Rådets krav om politibeføjelser lykkedes det ikke at virkeliggøre som ønsket, og splittelsen i arbejderbevægelsen mindskedes ingenlunde ved oprettelsen af tolvmandsrådet. (Modersmålet 14. og 15. juli 1919, Sønderjyden nr. 3 1919,

- Dorrit Andersen: Rådsbevægelsen i Nordslesvig 1918–20, Sønderjyske Årbøger 1972 s. 147–85, her s. 165.)
16. Haderslevafdelingen af kommunistpartiet var oprettet 26. juni 1919 (Moders-målet 27. juni 1919). – Det har ikke været muligt at finde yderligere oplysninger om redaktør Sterregaard. Mødet med ham fandt sted 8. aug. 1919. (Sønderjyden nr. 7 1919, Hejmdal 11. aug. 1919.)
 17. Th. Stauning (1873–1942), socialdemokratiets formand 1910–42 og statsminister 1924–26 og 1929–42.
 18. Eduard Adler (1861–1940?) var 1900–18 redaktør af den socialdemokratiske avis Schleswig-Holsteinische Volkszeitung, og han fik i denne periode stor indflydelse på socialdemokratiets stilling til det nationale spørgsmål. Han virkede energisk mod de afstemningsregler, der blev fastsat i fredsaftalen 1919. – Adolf Köster (1883–1930) blev 23. april 1919 udnævnt til statskommissær for Slesvig-Holsten. Som repræsentant for den preussiske statsregering organiserede og ledede han afstemningskampen og støttede stærkt de kræfter i socialdemokratiet, der virkede for tysk stemmeafgivning. I april 1920 blev han tysk udenrigsminister. Om afstemningstiden skrev han bogen *Der Kampf um Schleswig*, Berlin 1921.
 19. Indberetningen fra Sønderborgforeningen er trykt s. 29 f i Gerd Callesen: *Socialdemokratiet og internationalismen*. Original i Soc Forb 118, 4. – Murer Richard Hempel (1882–1921) var de sønderborgske socialdemokraters leder; men efter genforeningen sluttede han sig til kommunisterne.
 20. Brevvekslingen med P. Michelsen findes i Soc Forb 118, 9. Et uddrag af brevet til Michelsen 30. juli 1919 er trykt s. 31 i Gerd Callesen: *Socialdemokratiet og internationalismen*.
 21. Nogle korte citater fra brevet fra den tyske partiledelse 16. aug. 1919 er trykt s. 31 i Gerd Callesen: *Socialdemokratiet og internationalismen*. Original i Soc Forb 118, 7.
 22. Med »syndikalister og bolchevikker« hentydes til henholdsvis Fagoppositio-nens Sammenslutning og til det venstresocialistiske parti, der begge førte en voldsom agitation mod det dominerende socialdemokratiske politik og samarbejde med det borgerlige radikale parti, en agitation, der bl. a. havde sin baggrund i de vanskelige økonomiske forhold under og efter verdenskrigen.
 23. Den 12. okt. 1919 afholdtes nyvalg til magistraten, ledelsen af kommunalstyret i Haderslev. Hertil valgtes Jørgen Møller som den eneste socialdemo-krat. Der valgtes desuden to tyske rådmænd, to danske samt en tysk borg-mester. Borgerrepræsentationen var valgt 2. marts, og her havde danskerne opnået 16 mandater, tyskerne 9 og socialdemokraterne 5. (Olav Christensen: *Blade af Haderslev bys historie fra omkring århundredskiftet*, Haderslev 1952, s. 79 f, 94.)
 24. Tobaksspinder Carl Waldemar Hansen (1872–1946) var i 1919 formand for arbejdernes fællesorganisation (Gewerkschaftskartell) i Haderslev, og i juli blev han formand for Tolvmandsrådet.